

Томас де Квинси

Философија
Херодота

Превео

МИЛАН МИЛЕТИЋ

Букефал БОН | 2021

Тек неколицина људи је, чак и међу ученим светом, свесна истинског места које Херодот, *de facto* или *de jure*, заузима у светској књижевности; као друго, једва да је, ту и тамо, понеки ученик, у овом или оном веку, пао у искушење да размишља о *мнојосирукосији* његових веза с читавим низом цивилизација. Ми настојимо да овим речима, као у неку мрежу, ухватимо скуп најупадљивијих недостатака у његовом вредновању; на основу чега, као прво, заједљиво кажемо, *свејска* књижевност, не грчка – будући да је основна грешка Херодота посматрати само у оквирима књижевности Грчке; а као друго, на основу чега примећујемо обиље, бројчану вредност, његових судара с науком – будући да је друга и још већа грешка сматрати га искључиво историчарем. Међутим, правичнијим одређењем његовог места као заједничког оца прозног састава, Херодот готово да је повезан са свим могућим књижевним облицима, савременим не мање од оних античких; и као оца оног

што бисмо могли да назовемо етнографском географијом, као човека који је највичније спекулисао о укупној *хуманосџи* науке – то јест, о свим научним питањима која по природи ствари дирају наша људска чула у вези с овим великим храмом у који смо загледани, на том небеском своду, сунце, месец, атмосферу, с поднебљима и ветровима који му припадају; то јест у овом дому који смо наследили, земљи, с њеним брдима и рекама – Херодота, најмање од свега, треба да сврставамо у историчаре: то је само секундарни назив за *њеџа*; он заслужује да га поштујемо као првог међу философским полихисторима, што је одредница најприближнија одредници енциклопедисте у грчкој књижевности. А ипак, није ли ова реч, *енциклоџедистџа*, знатно слабија од његовог античког имена – *оџац истџорије*? Без сумње, у овом часу, бити енциклопедиста није ништа посебно, јер је то често само још једно име за писца, занатлију, механичара, калфу, у оној најгорој одређености; ипак, у оним првим данима, кад се стидљива муза науке једва усуђивала да сандалом крочи у оне дубоке воде недокучивог, чини нам се да је заиста велика ствар то да један једини човек, за рачун својих земљака, утемељи читаву енциклопедију о тешким проблемима на које су највише обраћали пажњу, будући да су допирали са самог крова – са зидова

– с пода те предивне позорнице коју су населили. Свет погодан за настањивање, ἡ οἰκουμένη, људски род сваког дана све више упознаје; али на који начин? Углавном, преко Херодота. Постоје је занимљива сведочанства о дубоком незнању, у којем су најпросвећенији народи до сад живели, и то у погледу свих оних земаља које се простиру далеко од њихове земље и далеко од оних из најближе околине. Међутим, једну генерацију (то јест пола века) пре рођења Херодота дошло је до страшне промене. Пуке револуције као последице успостављања Персијског царства приближиле су читав свет цивилизација. Прво је други од ових нових царева освојио Египат. Тај догађај, таман да је био и једини, био је несагледив по последицама које је оставио на задовољење радозналости и по непосредном узбуђењу које је побудио. Тиме је читав тај непрегледан низ персијских вазала, од реке Инд на истоку до Нила на западу, или чак од Кирене до капија Картагине, постао уједињен под једним скиптром. Свет је постао отворен. Изолација потекла од зависти, негостољубиви закони, непријатељства међу народима, увек *in procinctu*,¹ трговцима више нису спутавале табане, то јест потиравле истраживачке нагоне путника-философа.

¹ *Пред одсудну биџку*, изрека у римском праву: састављање опоруче уочи битке (лат.).

Затим је уследио повратак јеврејског народа. Јудеја, пошто је Еуфрат више није оплакивао, поново је, за наредних пола миленијума, постала попрште божанског искушавања под њеним древним палмовим дрветом. Затим су уследили трзаји Грчке, земљотрес над земљотресима; бат корака Даријевих хорди, премда шест година пре рођења Херодота; Ксерксови милиони који наискап испијају реке, пете године његовог номадског детињства. Док је лелек после ове страшне буре још био страшан и док се бура једва стишавала (метафора коју је и сам Херодот користио, ἔτι οἰδεόντων πρηγμάτων), док су ожиљци од персијске криве сабље на Грчкој још били свежи, а њени градови и храмови источно од Коринтског земљоуза још биле тињајуће развалине које су се још димиле од персијске бакље, млади Херодот је пошао на пут понесен страстима радозналости да види, да опипа, да измери све оне велике ствари, чија имена доскора нису силазила са усана људи. Раскошни Сард, народ Вавилона, Нил, та најстарија од свих река, Мемфис, и Теба са својих сто капија, који су били све само не међу најмлађим кћерима Нила, с пирамидама загонетним попут небеса – све је то он обишао. Узводно уз Нил, чак до Елефантине, *лично* је спроводио своја истраживања; па и више

од *ἰστοῖα*, упорно се распитујући код свих људи до-
раслих одговорима. Једном је чак ради истражи-
вања посебно путовао у Тир. Палестину је пре-
пешачио на својим грчким стопалима; посетио
је мистични Јерусалим и прорачунао његове ра-
змере. Коначно, у погледу грчког копна, премда
с њим није био повезан никаквом другачијом
споном осим језичком и као домом својих јон-
ских предака (како је често, оним великим ети-
чким именом *Хелас*, називао пределе који гео-
графски припадају Азији, чак и Африци), изгле-
да да га је он, пуким успутним опажањима, час
подстакнут историјским догађајима, час у циљу
извесног илустративног поређења, веома добро
упознао, тако да Паусанија, касније, локалне одли-
ке којима је посветио живот није описао ништа
подробније од овог изванредног путника, за
којег ови само указују на епоху, то јест поткреп-
љују оно узгредно. Као географ, често као
хидрограф – о чему сведоче његова мерења на
педесетак километара од ушћа Нила – Херодот
је био први велики зачетник откривања, као што
је између народа био творац узајамног открове-
ња; шта год да је било који народ дознао о ства-
рима унутар своје мале ограде, кроз свакоднев-
но општење и искуство или путем предања, он
је *ἴστω* објавио свим другим народима. Био је
први стожерни преводилац, заједнички тумач

укупне заједнице цивилизација које су у тај час окруживале Средоземље, који је, на језику који је већ положио темеље универзалности, придржавао извесно разумљиво огледало, одражавајући према овим темељима сву хронографију, навике, институције, религијске системе сваке од тих цивилизација понаособ. И није да је чињеницама само прецртавао приказе свих водећих држава; шта год да је у тим чињеницама било загонетно, за то је он имао сопствена решења; шта год да је било збуњујуће у супротним претпоставкама подједнаке тежине, он је на једну или другу страну уносио одлучујући импулс; шта год да је изгледало противречно, за то је имао помирљиве хипотесе. Да ли се радило о годишњем порасту нивоа реке, да ли се радило о успостављању славних царстава таложењем наслага, да ли се радило о неочекиваном боју, или очигледно ћудливој сеоби народа – јер сви су, попут Херодота, имали изворе знања као да се напајају с оног чудесног, то јест изворе моћи који су, у најмању руку, наговештавали оно веродостојно. Антика или митологија, војне установе или пастирске, тајне мотиве које разобличује као неистините, или скривену природу неке истине коју дешифрује – све ово подједнако је изложено унутар истраживачког испитивања овог запрепашћујућег ума, надалеко над-

моћније оптике која је, откад је света, изложена како би осветлила мешовите циљеве овог умног путника.

Сврстати овог човека међу обичне хроничаре бајки, или ако би било потребно лепше се изразити – не, никако као хроничара бајки, него као великог хроничара позорнице – тако је чудовишан превид, тако страшно занемаривање односа међу темама које обрађује Херодот, да нисмо у стању да смислимо никакво оправдање потребно да би се, на овом месту, или у овом часу, исправила општа оцена ствари која *не ѿрес-ѿаје* да нас занима. Оно што је свачији посао, пословица нас учи, треба да сматрамо ничијим послом; ипак, по истом овом правилу оно је *свачије* право; а оно што припада свим временима подједнако, из тог разлога, може без икаквог огрешења да припада јануару 1842. године. Свеједно, ако се човек, упоран у захтеву да сви испоље „довољно разума“ [да се изразим *лајбницовски*], противи нашој ревизији, будући да баш у овом часу не постоји неки нарочит разлог, онда смо срећни да му укажемо на то да нас је господин Херман Бобрик снабдео таквим разлогом, и то тако што је Херодота недавно приказао као географа¹ и тиме нам у руке ставио фор-

¹ *Geographie des Herodot* – dargestellt von Hermann Bobrik, Königsberg, 1838.

малан повод да овог великог човека позовемо пред наш суд.

Претходно смо већ рекли нешто о поновном разматрању лакомислене класификације аутора чија се дела, у ствари, у највећој мери, не баве суштински оном темом на коју *йреведени* наслов искључиво указује; јер чак и онај део који *јесће* историјски, често дира обичним анегдотама или личним скицама. А њихов саобразан циљ није историја, него политичке прилике у одређеној држави или провинцији. Међутим, у овом часу расположени смо да се на ово исправљање бацимо с нешто више жара: Који је био разлог за ову очигледно намерну грешку? Разлог је опипљив: непознавање могућности да се буде непромишљен.

I. Јер, уз поштовање према првом превиду у погледу заслуга Херодота као најранијег архетипа писаног састава, много тога је очигледно – да је, ако је проза једноставно била негација стиха, то била само потврда тога да проза није имала никакве засебне законитости, него да је бити састављач прозног дела значило само преимућство да се буде неизвештачен – његово одвајање од ограничења метрике – онда би част да буде Отац историје заиста била тек номинална. Али ово представља непознавање ствари, премда у

доброј мери распрострањено. Да би говорио како ваља, није довољно да се човек клони пле-са. Ходање има сопствена правила, која је много теже опазити или их се придржавати што су она мање *prononcés*.¹ Забранили певање, стога, не значи говорити или читати како ваља: при чему се свака од ових активности заснива на умећу типичном за сваку од њих. Бројни закони пре-лазног стања, повезивања, припреме, разликују се за писца у стиху и писца у прози. Сваки облик композиције велико је умеће; ваљано изведено, представља најузвишеније и најмукотрпније умеће. А ми смо задовољни тиме што, један век пре Херодота, напори мора да су се много више улагали у погледу одвицавања осећања од кључа поетског састава којем су се сви духови одавно приклонили и за који су били спремни, него што би у данашње време било који новински извештач био спреман да изведе супротан окрет *изне-нада* се одрекавши умерености прозе у корист страсних облика лирике. Велика је ствар бити предводник прозне композиције; велика чак, као што сви можемо да опазимо у другим вре-менима, бити апсолутно први у било ком под-жанру композиције: колико тек у читавој једној половини књижевности! И ако се приговори

¹ Изречена (фр.).

Има ли човек икакве везе са собом?

Томас де Квинси је свакако један од највећих енглеских аутора деветнаестог века, чије перо сеже и у подземље не само књижевног него и стварног света. Реч је о писцу који се тако запрепашћујуће исповедао о сопственој зависности од опијума да су читаоци умишљали да читају фикцију а не дело засновано на личном проживљају, који је најсвирепија убиства из своје епохе (кад је тај занат још држао до честитости, како каже аутор) издигао на ниво суперсатире, који је о Јованки Орлеанки саставио ретко правичан оглед, који је славио тачност и сатницу енглеске поштанске кочије, био је узор многима – Дикенсу, Прусту, Вирџинији Вулф, Едгару Алану Поу и другима.

Заиста, кад човек чита Дикенса или, рецимо, Поа, а затим Де Квинсија (или обрнутим редом), не може да не запази бриткост и оштрину књижевног стила, који пре доликује неком спадалу, од којих му се мисао намеће сама – то што нас тера у смех, то што нас тера да се до суза насмејемо, само

је рефлексија животног искуства које је пре ових великих писаца у књижевност унео управо Де Квинси. А то што Де Квинси често скреће с теме читаоцу може само да иде у прилог, јер како би иначе дознао, на пример, да се ико на овом свету пита: Има ли човек икакве везе за собом? Па и поред тога што смо сигурни у одговор, не можемо да порекнемо да је питање вишезначно. И одмах на први поглед испада то да питање, иако парадоксално, више циља на корене свих нас, па и наше цивилизације; и кад у таквом трагању за коренима неминовно стигнемо до Грчке, схватамо да питање може да се преобликује: Има ли човек икакве везе с Грчком? А да би се на ово како ваља одговорило, човек би морао да некако макар издалека познаје грчки језик и грчко писмо. У *Исјовесјима уживаоца оијума*, Де Квинси каже да је са тринаест година течно говорио грчки, а да је са петнаест састављао стихове на грчком у лирском метру и да је с лакоћом преводио на грчки. И у таквом трагању за коренима европске цивилизације, нема сумње да стижемо и у тако дубоку старост грчког света, баш у оно време кад се Херодот појављује са својом *Историјом*. У огледу који је јануара 1842. године објавио у *Блеквудовом часопису*, Де Квинси једном развученом реченицом обухвата положај Херодота у његово време, то јест до његовог времена:

„... Ми настојимо да овим речима, као у неку мрежу, ухватимо скуп најупадљивијих недостата-

ка у његовом вредновању; на основу чега, као прво, заједљиво кажемо, *свејтска* књижевност, не грчка – будући да је основна грешка Херодота посматрати само у оквирима књижевности Грчке; а као друго, на основу чега примећујемо обиље, бројчану вредност, његових судара с науком – будући да је друга и још већа грешка сматрати га искључиво историчарем. Међутим, правичнијим одређењем његовог места као заједничког оца прозног састава, Херодот готово да је повезан са свим могућим књижевним облицима, савременим не мање од оних античких; и као оца оног што бисмо могли да назовемо етнографска географија, као човека који је највичније спекулисао о укупном *човекољубљу* науке – то јест, о свим научним питањима која по природи ствари дирају наша људска чула у вези с овим великим храмом у који смо загледани, на том небеском своду, сунце, месец, атмосферу, с поднебљима и ветровима који му припадају; то јест, у овом дому који смо наследили, земљи, с њеним брдима и рекама – Херодота, најмање од свега, треба да сврставамо у историчаре: то је само секундарни назив за *њеџа*; он заслужује да га поштујемо као првог међу философским полихисторима, што је одредница најприближнија одредници енциклопедисте у грчкој књижевности.“

У тако искривљеном положају, малопређашње питање постаје још болније: Има ли Херодот везе са собом? Некако нам изгледа да је, из незнавања језика, из занемаривања темељнијег про-

учавања, испало да је Херодот само отац историје, рекло би се, не мала ствар, али Де Квинси, филолошким испитивањем назива Херодотовог дела – Ἱστορία – придобија читаоца на своју страну, враћајући Херодота на место које му припада – на место оца прозног састава и „равноправног владара на истом престолу уз Хомера“.

Херодот се родио око 484. године пре нове ере, у Халикарнасу, у Малој Азији. Још за живота је прозван „оцем историје“. Био је први који је на систематски начин прикупио податке, до извесне мере проверавао њихову поузданост и изложио их у прозном, то јест наративном облику. *Историја*, једино његово дело за које се зна да га је саставио, представља запис о истраживањима које је спровео. Од латинског облика наслова његовог дела – *historia* – потиче данашње значење грчке речи ἱστορία. Због тога је и настала збрка о којој Де Квинси каже: „И упркос старом традиционалном „*Historiarum Libri Novem*“, које стоји на свим насловним листовима Херодота на латинском, једва да је потребно да зналица грчког подсећамо на то да глагол ἱστορέω или именица ἱστορία, код овог аутора, никад не носи ово друго значење бележења и памћења. Суштина је у речи коју Херодот често користи; често у множини, а она без изузетка значи *и*страјања или *и*страживања; стога би правилан превод насловног листа гласио: ’О Херодотовим *Ис*траживањима, у девет књига’. И збиља, то и јесте право значење и скривена по-

света (која се непрестано провлачи кроз ових девет одељака) музама којих је било девет.“ Девет књига *Историје* Херодот је посветио свакој од девет муза: Књигу 1 – Клио, заштитници историје; Књигу 2 – Еутерпи, заштитници музике; Књигу 3 – Талији, заштитници комедије; Књигу 4 – Мелпомени, заштитници трагедије; Књигу 5 – Терпсихори, заштитници плеса; Књигу 6 – Ерати, заштитници лирике; Књигу 7 – Полихимнији, заштитници песме, реторике и геометрије; Књигу 8 – Уранији, заштитници астрономије и астрологије; Књигу 9 – Калиопи, заштитници епске песме. Тако се Херодот побринуо да свим овим музама (девет, премда их је у почетку, као што се зна, било само три) посвети своју књигу истраживања. То је предосетио и Де Квинси, зато се и бунио против донекле једностраног назива приписаног Херодоту: „Све музе, а не само једна, претпоставља се да су заинтересоване за ово дело...”

Друга збрка коју разјашњава Де Квинси односи се на Херодотов јонски дијалект, премда је рођен у дорском окружењу. Према *Суди*, византијској енциклопедији из једанаестог века о античком свету на Средоземљу, Херодот је јонски дијалект научио док је као дечак живео на острву Саму, где је с породицом побегао пред прогоном Лигамида, тиранина из Халикарнаса. С тим у вези, Де Квинси исмева „стање грчког у Француској“, иронично наводећи „непојмљиво ученог“ опата и његов скандалозни превод Херодота: „...пошто му

се указала прилика да преведе једну грчку реченицу, каже да је 'Херодот, чак и кад је јонизирао (користио јонски дијалект), ипак извесно име писао са *алфа*, а не са *еџа*“, изводећи пасус „Herodot et aussi Jazon“. Грчких речи било је три – Ἡρόδοτος καὶ Ἰάσον – то јест Херодот чак и кад је јонизирао. Он никад није чуо за то да καὶ значи *чак* готово исто онолико често колико значи *и*: тако је свету представио отменог, новог аутора, извесног Јазона, благородног; и тај племић и данас држи своје место у ученој опатовој књижи.“

Херодот је препешачио такво пространство какво је век после њега Александар превалио и освојио на Букефалу. Утолико је Херодотово дело чудесније. Али Херодот је био називан и оцем лагарија. Плутарх, или можда Псеудо-Плутарх, у делу *О Херодотовој злоби*, његово дело оцрњује као „клеветничку измишљотину“. Затим, Дион из Прусе (или опет један од аутора с лажним именом) у својој *Коринтској беседи* осуђује Херодота због предрасуда у погледу Коринта, огорчен праксом овог да обавештења прикупља од људи на положају, услед чега изгледа као да су његови извештаји нијансирани пристрасношћу Атине на рачун својих супарника – Тебе и Коринта. Де Квинси наводи и речи Висесимуса Нокса, аутора који је средином деветнаестог века био потпуно заборављен: „Оцем историје га називате? Приличније га је назвати Оцем лагарија.“

Према Лукијану, Херодот је своје *Историје* из Мале Азије донео у Олимпију, где их је за време одржавања игара читао окупљеној публици, после чега је уследио аплауз. Према потпуно различитој причи, Херодот је у Олимпији одбио да почне с читањем свог извештаја све док не наиђе облак да му начини хлад, а кад се то и догодило, публика се већ разишла. Одатле пословица „Херодот и његов хлад“, која се односила на оне који пропусте прилику услед отежања.

У ових неколико невеликих целина, Де Квинси је, према сопственој оцени, започео „посао чишћења овог великог резервоара, то јест наслага археологије...“, упоран да одговори на питање: има ли човек икакве везе са собом?

М. М.

Садржај

[Тек неколицина људи...]	7
1. Херодотова непланетарна Земља у односу на планетарно Сунце.....	41
2. Херодотов Дунав као противтежа Нилу	51
3. О Херодотовој Африци.....	61
4. Грчко географско <i>Akté</i>	83
5. Херодотова хронологија	85
<i>Хронологија живота и дела Томаса де Квинсија ..</i>	<i>91</i>
Милан Милетић: <i>Има ли човек икакве везе са собом?</i>	103